

LUKÁCS ISTVÁN

Fried István: *Az európai romantika szlovén poétája. France Prešeren pályaképe – magyar irodalmi aspektusból*

A szlovén irodalomtörténet-írás számára nemzeti romantikus költőjük, France Prešeren életműve folyamatos kihívást jelentett és jelent napjainkban is. A térségi összehasonlításban „mennyei” szempontból szerénynek nevezhető lírai teljesítmény iránt megnyilvánuló nem szűnő érdeklődés is jelzi, hogy a költői opus irodalmi, nyelvi és eszmetörténeti rétegezettsége, nemzeti és világirodalmi beágyazottsága továbbra is tartogat feltáratlan területeket és összefüggéseket. A neves szlovén irodalomtudós és komparatista, Marko Juvan *A „szlovén kulturális szindróma” a nemzeti és az összehasonlító irodalomtörténetben* című dolgozatában („Slovenski kulturni sindrom” v nacionalni in primerjalni literarni zgodovini, Slavistična revija 2008/1., 1–17.) elsőként szembesítette a hazai irodalomtudományt annak a rögzült felfogásnak a tarthatatlanságával, mely szerint a szlovén irodalom esztétikai befelé fordulása annak nemzeti funkciójából következik, vagyis a nem nemzetalkotó nép (szlovénség) számára az irodalom csupán politikai és ideológiai pótlék volt. Ezt a vélekedést többen is éppen France Prešeren költészetének vizsgálatára alapozva képviselték. Juvan kétségbe vonja ezt a nézetet, mert szerinte elsősorban az irodalomtörténészek önpercepciójából fakad, s figyelmen kívül hagyja a tágabb komparatív kontextust. Sommás véleménye erről, hogy nem másról van szó, mint az európai kulturális nacionalizmus megnyilvánulásáról. Mintegy Juvan tézisént alátámasztandó tavalý jelent meg Marijan Dović irodalomtörténész *Prešeren Prešeren után. A nemzeti költő és a kulturális szent kanonizációja (Prešeren po Prešernu. Kanonizacija nacionalnega pesnika in kulturnega svetnika*, LUD Literatura, Ljubljana, 2017.) című monográfiája. A szerző ebben a könyvében azokat a nemzeti kanonizációs mechanizmusokat elemzi és veszi számba, amelyek révén a költő a szlovén nemzeti identitás hordozójává és reprezentánsává vált. A Dović által preferált európai komparatív módszer határozottan szembe megy a szlovén „prešernológiára” jellemző nemzeti szemléletű megközelítéssel, amely mindig is az életmű egyediségét emelte ki, tartotta megkerülhetetlen igazodási pontnak. Látható tehát, hogy a mai szlovén irodalomtudós nemzedék Prešeren költészetének újszerű, európai léptéket és kitekintést preferáló vizsgálatát szorgalmazza.

Fried István Prešeren-könyve éppen a fentiek miatt (is) új irodalomtörténeti és irodalomtudományi fejezetet nyithat a külföldi Prešeren-recepcióban. Fried egész eddigi tudományos pályafutásának hol tengelyében, hol pedig perifériáján mindig jelen volt a nagy szlovén romantikus életműve. Ilyen értelemben a most megjelent

könyve mindenképpen a közel öt évtized alatt összegyűlt tudományos munkálkodás eredményeinek szintézise – erre utal maga a szerző is a könyvéhez írott zárszóban, külön is kiemelve, hogy műve „hangsúlyozottan személyes, magyar és kelet-közép-európai szempontú Prešeren-kép” (228.).

A monográfia első fejezete (*France Prešeren – magyar aspektusból*) akár elméleti bevezetőnek is tekinthető, amelyben Fried kifejti, hogy Prešeren életművének megismeretése és értelmezése itt Magyarországon kizárólag az összevetés (komparatiztika) módszerével lehetséges. A példaként felhozott Prešeren–Vörösmarty-párhuzam végiggondolásának legfőbb hozadéka a kelet-közép-európai romantikus költészet regionális karakterének, tipológiai besorolhatóságának felvázolása volt, s innen egyenes út vezetett további két irodalom, a cseh (Mácha) és a lengyel (Mickiewicz) hasonlóságainak és eltéréseinek számbavételére. (Fried egy korábbi dolgozatában részletesen is foglalkozott a kérdéssel: *A nemzeti eposz kelet-közép-európai jellegzetességeihez. Vörösmarty és Prešeren*, A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei [18] 1974, 93–108.) A szerző bevallott célja, hogy a térségi (főleg szláv nyelveken keletkezett) romantikus művek tanulmányozása és összevetése révén új irányokat jelöljön ki a magyar romantika kutatásában, s ez alapján derüljön fény annak eddig nem azonosított sajátos vonásaira is. Prešeren költészetének megismertetése pedig ebben a láncolatban azért megkerülhetetlen, mert nélküle az európai romantika története nem írható meg. Költészetének középpontjában a „múltkonstrukciók” (nemzeti történelem, nemzeti sors) és az egyéni sors összefonódása áll, múltértelmezése pedig egyben önértelmezés is. A költői önkép meghatározója a sorsüldözöttség szerepével való teljes azonosulás. Tegyük hozzá, hogy mindezek persze egyúttal az európai romantika általános jegyei is, ám Prešeren esetében egyenesen arról van szó, hogy a nem túlzottan termékeny életmű szinte minden egyes korszakát és darabját áthatják és átszövik. Prešeren magyar recepciójának megértéséhez nélkülözhetetlen a fordítások számbavétele, s itt Fried kritikusan szól Josip Vidmarnak a magyar nyelvű Prešeren-kötethez írott esszéjéről, téves Prešeren-értelmezéséről. A szlovén költő verseinek magyarra történő átültetésében vitathatatlanul Tandorinak volt nagyon fontos szerepe, olyannyira, hogy *Szonett France Prešerennek* címmel egy verset is szentelt a szlovén költőnek. Eddig senki sem vizsgálta, és Fried sem tesz róla említést, hogy bár Tandori kitűnő érzékkel, az európai romantika poétikai arzenáljának alapos ismeretével operálva ültette át magyar nyelvre a szlovén költő műveit, ám a formahűség és a klasszicista poétikai hagyományhoz való kötődés tekintetében (amiről majd később Fried bővebben is szól) fordításai hagynak kívánnivalót maguk után.

Prešeren költői pályájának antinómiáiról, továbbá Prešeren és a modernség antinómiáiról szóló következő két fejezetben a szerző a szlovén költő kettős helyzetét vizsgálja, amely egyszerre volt kedvező és kedvezőtlen, valamint kitér Prešeren klasszicizmushoz fűződő viszonyára is. A baráti-értelmiségi kör révén (Matija Čop, Andrej Smole, Emil Korytko) megismerkedett az aktuális kortárs romantikus áramlatokkal és legfontosabb szerzőkkel, s különösen Čopnak volt fontos szerepe irodalomesztétikai nézeteinek finomodásában, irodalmi-nyelvi elköteleződésének formálódásában. Ez a kör az 1846-ban megjelent egyetlen verseskötetének megjelenésekor már nem

létezett, aminek jelentős szerepe volt a költő elmagányosodásában. Fried pontos képet vázol fel a kor szlovén irodalmi viszonyairól, amikor a költő hátrányos helyzetének tényanyagát sorolja: a fejletlen és gyenge irodalmi előzményeket, az irodalmi és kulturális intézményrendszer teljes hiányát, a kétnyelvű (német–szlovén) befogadói közeget, továbbá Jernej Kopitar szlovén nyelvésznek és bécsi cenzornak a szlovén romantikus kör elképzeléseit nem támogató nyelvi és irodalmi koncepcióját. Fried jól látja, hogy Prešeren nem vonhatta kétségbe a szlovén klasszicista hagyományt, hiszen azt megelőzően nem is létezett szlovén szépirodalom, így az egyetlen kiindulási és igazodási pontként kínálkozott. Ám amiben általa kétségtelenül óriásit lépett előre a szlovén irodalom, s vált európai mércével is jelentőssé, az már Prešeren indulásánál jelen volt: az esztétikai és irodalmi autonómia gondolatának mindenhatósága, az életmű egészében is jól kiolvasható önkép felrajzolásának tudatos végigvitele. A szlovén szakirodalomból is közismert, s ezt Fried is pontosan körüljárja, hogy mindebben elsősorban a német romantika, a Schlegel fivérek irodalmi nézetei játszottak döntő szerepet. A prešereni modernség illusztrálására *A vízi ember* című balladát és a *Búcsú az ifjúságtól* című közismert elégiát elemzi, ez utóbbiról azt állítva, hogy „az első kísérlet a költői önazonosság esztétikai megragadására” (85.), ami egyúttal belépőt is jelent számára a Goethe által definiált európai, általános világirodalomba.

Általában a szlovén költészet, különösen pedig France Prešeren költészetének fejlődése kapcsán megkerülhetetlen a kétnyelvűség kérdésének tisztázása. A szlovén irodalomtörténet-írásban hosszú ideig ez amolyan tabutémának számított. Fried terjedelmes fejezetben foglalkozik e kérdéssel is. Prešeren kétnyelvű költőnek is tekinthető, hiszen a százötvenöt szlovén nyelvű költeményen kívül összesen huszonnégy német nyelvű verset is írt, amelyek a német költészeti hagyományon alapulnak, bár többnyire szlovén irodalmi és nyelvi ügyekről szólnak. A költői kétnyelvűség magától értetődő volt, és egyáltalán nem tette kétségessé szlovén szellemi elköteleződését, hiszen egyetlen verseskötete, a már említett *Poezije* kizárólag szlovén nyelvű verseket tartalmaz.

Prešeren költészetét formagazdagság jellemzi, ennek inspirálója döntő részben a korábban már említett barátja, Matija Čop volt. Poétikájának alakulásában különösen fontos szerep jutott a szonettnek, így érthető, hogy Fried ennek a kérdésnek is önálló fejezetet szentel. A harmincas években keletkezett szonettjei az A. W. Schlegel által közvetített petrarcái szonett hagyományt követik, ám költészetregénymodell helyett Prešeren a vergődő egzisztencia kétségeit írja meg, amit a szerző irigylésre méltóan pontos verselemzése nyomatékosítanak. A szlovén líra csúcsteljesítményének számít a költő bravúros *Szonettkoszorúja*, amely egyszerre szintetizáló és jövőbemutató költészeti eszményt modellál, s Fried ennek belső összefüggéseit, motívumgazdagságát járja körül.

A prešereni életmű érdemi ismertetésére nem kerülhet sor *A fő (?) mű* (Fried Tancsörítől kölcsönzött szellemes címmel), a *Keresztelés a Szavicán* című történelmi (keresztény–pogány-szembenállás) verses elbeszélés bemutatása nélkül, amely a szerző szerint műfajok és költői világok kereszteződési pontján helyezhető el, s az európai eposzi hagyományhoz való viszony által ragadható meg és értelmezhető. Fried elemzése

annyiban mindenképpen újszerű és eredeti, hogy szemben a szlovén irodalomtörténetészekkel, inkább e bizonytalan műfajú mű európai (Tasso, Camões) és térségi rokon szerzőit (Macha, Mickiewicz) és szövegeit hozza fel, továbbá rámutat a mű európai mitológiai kapcsolódásaira is.

Prešeren költői pályafutásának kezdetétől foglalkoztatta a szlovén költészet helyzete, s benne önmaga szerepe. Az „önazonosító költői gesztusok” (önreflexiók) számos versben jelen vannak, ezekkel Fried külön fejezetben is foglalkozik, több versszöveg mélyelemzése révén feltárva azokat. A könyv utolsó fejezetében Fried a költő utolsó évtizedében, az elmagányosodás és bizonytalan helyzetű állapotában írott szövegeit elemzi. Hogy ez valójában a kiteljesedés vagy a kompromisszum (a fejezet címe) korszaka-e, erre nem adható egyértelmű válasz.

Fried István Prešerenről szóló könyve eddigi kutatásainak reprezentatív szintézise, s kétségtelenül az európai „prešerológia” jelentős eredménye, méltó a szlovén szakmai közvélemény figyelmére is. Fontos kiemelni, hogy Fried István Prešeren-értelmezése teljesen egybecseng az új szlovén irodalomtudós-nemzedéknek a költői életmű európai horizontú megközelítésére való törekvéseivel, s ami igazán egyedivé teszi, az a Prešeren-versek Friedtől megszokott mély elemzése.

(*Lucidus Kiadó, Budapest, 2018.*)